
પ્રવચન નં. ૮૯, શ્લોક-૧૧૮, ગાથા-૮૮-૮૯, શુક્રવાર, માગશર સુદ ૪,
તા.૨૩-૧૧-૧૯૭૯

ગુજરાતી લીધું. ઓલું તો હિન્દી કહેતા હતા. એ તો વયા ગયા. 'નિયમસાર'. ૮૮મી
ગાથા. ૮૮માં ... ગુપ્તિનો અધિકાર છે. ગુપ્તિ-ગુપ્તિ. મન, વચન, કાયા તરફના વલણ,
જે ભાવ એ અગુપ્તિ છે. એ અગુપ્તિ છે. તેને છોડવું. મન, વચન, કાયા તરફના વલણની
જે અગુપ્તિ છે, તેને છોડવું.

‘પરમ તપશ્ચરણરૂપી સરોવરના કમળસમૂહ માટે પ્રચંડ સૂર્ય સમાન...’ અહીં તો ઉત્કૃષ્ટ મુનિની વાત ચાલે છે ને. પ્રતિક્રમણ-નિશ્ચયપ્રતિક્રમણ, નિશ્ચય સાચું પ્રતિક્રમણ કોને હોય છે. એ ચાલે છે. પરમાર્થ-પ્રતિક્રમણ અધિકાર ચાલે છે. કહે છે, ‘પરમ તપશ્ચરણરૂપી સરોવરના કમળ...’ આહાહા...! અંતરમાં આનંદસ્વરૂપ ભગવાન પૂર્ણાનંદ ભરેલો છે, તેની દૃષ્ટિ કરીને તેમાં સ્થિરતા કરવી, એથી એને ‘પરમ તપશ્ચરણરૂપી સરોવરના કમળસમૂહ માટે પ્રચંડ સૂર્ય સમાન...’ જેમ સૂર્ય ઊગે અને કમળ ખીલે, સૂર્ય ઊગે અને કમળ ખીલે એમ અંતર સ્વરૂપની એકાગ્રતા થતાં શાંતિ અને આનંદ ખીલે. આહાહા...! આનું નામ પ્રતિક્રમણ છે. છે?

‘પરમ તપશ્ચરણ...’ એટલે આનંદસ્વરૂપ, આનંદ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ (છે). એ આનંદરૂપી સરોવરમાં ‘કમળસમૂહ માટે પ્રચંડ સૂર્ય...’ જેની દશા રાગથી રહિત થઈ અગુપ્તિભાવને રુચિ અને ગુપ્ત મન, વચન, કાયાના પરિણામને છોડી શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ગુપ્ત થાય છે એ સરોવરમાં જેમ કમળને ખીલવામાં સૂર્ય છે, એમ તે ધર્માત્મા આનંદરૂપી કમળને ખીલવવામાં સૂર્ય સમાન છે. આહાહા...! આવી વાત છે. અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર છે. આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર છે. એને વર્તમાનમાં તેના તરફના ઝુકાવથી, પર તરફના ઝુકાવને રોકીને શુદ્ધ સ્વભાવમાં એકાગ્રતાથી સરોવરમાં જેમ કમળ ખીલે એમ આનંદની કળીઓ અને અનંતગુણની કળીઓ પર્યાયમાં ખીલે (છે). આવી વાત છે. એને અહીંયાં પ્રતિક્રમણ કહેવામાં આવે છે. એને સાંભળવું મુશ્કેલ પડે.

પરમ તપશ્ચરણ (સ્વરૂપ જે) મુનિ, એ મુનિ કેવા હોય છે?

જેને અંદર પરમતપસ્યા એટલે આનંદરૂપી દશાની ઉગ્રતા. એના કમળને ખીલવાને માટે જેની વર્તમાનમાં અંતર એકાગ્રતાની દશા ખીલી ગઈ છે એને અહીંયાં નિશ્ચયપ્રતિક્રમણ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! આવી વાત છે. જેને હવે સંસાર (અંત) નિકટ થઈ ગયો છે, મોક્ષ થવાની તૈયારી છે. આહાહા...!

‘અતિઆસન્નભવ્ય...’ મોક્ષને માટે જેની યોગ્યતા અતિ નજીક થઈ ગઈ છે. આહાહા...! એવો જે આત્મા, ‘મુનીશ્વર બાહ્ય પ્રપંચરૂપ અગુપ્તિભાવ તજીને...’ આહાહા...! મન, વચન અને કાયા તરફના વિકલ્પો, એ બધો પ્રપંચ છે. ચાહે તો શુભ વિકલ્પ અને રાગ હોય તો પણ એ પ્રપંચ છે. આહાહા...! છે? ‘બાહ્ય પ્રપંચરૂપ અગુપ્તિભાવ...’ બાહ્ય તરફના ઢળતા વિકલ્પો એ બધો પ્રપંચ છે તેને છોડીને. આહાહા...!

‘ત્રિગુપ્તિગુપ્ત-નિર્વિકલ્પ-પરમસમાધિલક્ષણથી લક્ષિત...’ અંદરમાં ગુપ્ત થઈ, આનંદમાં લીન થઈને જે નિઃશલ્ય-નિર્વિકલ્પ રાગરહિત વીતરાગદશાસહિત ‘પરમસમાધિલક્ષણથી...’ પરમ શાંતિ... પરમ શાંતિ... પરમ સમાધિ એટલે પરમ શાંતિ, એવી પરમ શાંતિના લક્ષણથી લક્ષિત ‘અતિ-અપૂર્વ આત્માને ધ્યાવે છે...’ એવો જે અતિ-અપૂર્વ ભગવાન આનંદ, જ્ઞાન અને આનંદની મૂર્તિ આત્મા, તેને અગુપ્તિ ભાવના પ્રપંચથી છોડી, અંદરમાં જે આત્માને ધ્યાવે છે તેને

સાચું પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે. આહાહા...! આ તો કહે છે કે ઊંચા ગુણ ઠાણાની વાત છે. તેરમા ગુણસ્થાનની, ચૌદમા ગુણસ્થાનની. અહીં તો હજી છઠ્ઠા ગુણસ્થાનની વાત છે. મુનિને આવું ચારિત્ર હોય. નહિતર ચારિત્ર હોઈ શકે નહિ. આહાહા...!

સ્વરૂપ જે શુદ્ધ અનંતગુણનો પિંડ છે તેમાં ચરવું અને અગુપ્તિભાવને છોડી અને સ્વરૂપમાં ગુપ્ત થવું, એનું નામ અહીંયાં નિશ્ચયપ્રતિક્રમણ અથવા નિશ્ચયગુપ્તિ કહેવામાં આવે છે. 'તે મુનીશ્વર પ્રતિક્રમણમય પરમસંયમી હોવાથી...' આહાહા...! આવું મુનિપણું. પંચમઆરાના જીવને આમ કહે છે. પંચમઆરાના મુનિ પંચમઆરાના જીવને સંબોધીને આમ કહે છે, પ્રભુ! તારામાં આ શક્તિને પ્રગટ કરવાની તાકાત છે. પાંચમો આરો છે માટે નથી એમ નહિ. આહાહા...!

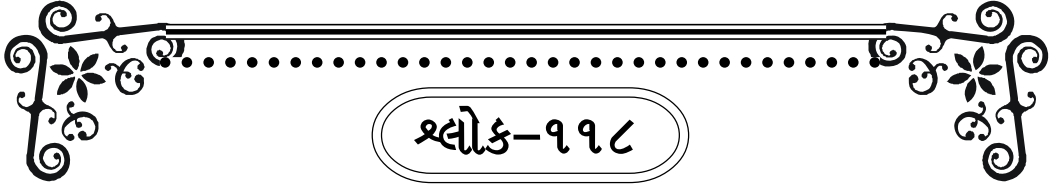
'તે મુનિશ્વર...' આ મુનિ. આહાહા...! 'પ્રતિક્રમણમય...' એ તો પ્રતિક્રમણમય થઈ ગયો. ત્રણ અગુપ્તિથી હઠીને અંદરમાં ગુપ્ત થયો, આનંદસ્વરૂપમાં લીન થયો એ પ્રતિક્રમણમય થઈ ગયો. પ્રતિક્રમણ કરે છે એમ નહિ એ તો પ્રતિક્રમણસ્વરૂપ જ થઈ ગયો. આવી વાતું. ૮૦૦ વર્ષ પહેલા તો મુનિ થયા 'પદ્મપ્રભમલધારિદેવ', એ તો ટીકા કરે છે અને 'કુંદકુંદાચાર્ય' બે હજાર વર્ષ પહેલા થયા. પંચમઆરામાં થયા. એમણે તો આ પોતાને માટે આ પુસ્તક બનાવ્યું. આહાહા...! એને અહીંયાં ધર્મ પ્રતિક્રમણમય ધર્મ, પચ્યાખાણમય ધર્મ, એવા જીવને કહેવામાં આવે છે. આહાહા...!

અહીં તો ત્રણ અગુપ્તિને છોડીને (એમ કહ્યું છે). પરવસ્તુને છોડીને એમ નહિ. પરવસ્તુ તો છૂટેલી જ પડી છે. પર્યાયમાં જે મન-વચન-કાયાના વિકલ્પ ઊઠે છે, રાગ જે ઊઠે છે, ચાહે તો શુભ (હો) પણ એ બધો પ્રપંચ છે. પર્યાયમાં શુભરાગ પણ પ્રપંચ છે. એ પ્રપંચને છોડી દઈને. આહાહા...! આવા વીતરાગી મુનિને સાચું પ્રતિક્રમણ હોય છે. એમાં છે કે નહિ?

'પ્રતિક્રમણમય પરમસંયમી હોવાથી...' પરમ સંયમી છે. અંદર આનંદસ્વરૂપ ભગવાન. એના મહેલમાં પધરાણા. આહાહા...! અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ ભગવાન, એમાં જેની સ્થાપના થઈ ગઈ છે, એમાં અંદર પેઠા છે, સ્થિર થઈ ગયા છે. આનંદની લહેરમાં સમતાના સાગર, વીતરાગભાવે રમે છે. તે 'પરમસંયમી હોવાથી જ નિશ્ચયપ્રતિક્રમણસ્વરૂપ છે.' પ્રતિક્રમણમય કીધું છે ને? પ્રતિક્રમણવાળો એમ નહિ. પ્રતિક્રમણમય. એ પ્રતિક્રમણમય છે. આહાહા...! આવું પહેલું તો કથન સાંભળવું. પહેલું સમજે તો ખરો કે ચારિત્ર કેવું હોય? સમકિત કેવું હોય એ વ્યાખ્યા તો થઈ ગઈ. હવે ચારિત્ર કેવું હોય? આહાહા...! એ કાંઈ લુંગડા ફેરવ્યા, નગ્ન થઈ ગયો, પંચમહાવ્રતના પરિણામ થયા માટે ચારિત્ર છે એમ નથી. આહાહા...!

ભગવાન પરમાત્મસ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યઘન આનંદકંદ દળ, તેમાં જે લીન થઈ ગયો છે અને રાગાદિ પ્રપંચનો અગુપ્તિભાવ જેણે છોડ્યો છે તે મુનિ પ્રતિક્રમણમય છે. પ્રતિક્રમણવાળો છે એમ પણ નહિ, એ પ્રતિક્રમણ કરનારો છે એમ પણ નહિ, એ પ્રતિક્રમણમય છે. આહાહા...! આવી વાતું છે. મુનિરાજ 'કુંદકુંદાચાર્ય' પોતાને માટે આ બનાવ્યું છે. જગત પાસે જાહેર

કરે છે. માર્ગ આ છે, બાપા! આહાહા...! સમ્યગ્દર્શનસહિત આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિની અનુભવની પ્રતીતિ સહિત, શુભરાગના પ્રપંચને છોડી અને શુદ્ધતામાં લીનતા જામી જાય, તે પ્રતિક્રમણમય જ આત્મા થઈ ગયો. પ્રતિક્રમણ કરનાર પ્રતિક્રમણમય સ્વરૂપ એ થયો. આહાહા...!

શ્લોક-૧૧૮

(હરિણી)

અથ તનુમનોવાચાં ત્યક્ત્વા સદા વિકૃતિં મુનિઃ
સહજપરમાં ગુપ્તિં સંજ્ઞાનપુંજમયીમિમામ્ ।
ભજતુ પરમાં ભવ્યઃ શુદ્ધાત્મભાવનયા સમં
ભવતિ વિશદં શીલં તસ્ય ત્રિગુપ્તિમયસ્ય તત્ ॥૧૧૮ ॥

[હવે આ ૮૮મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :]

[શ્લોકાર્થ :-] મન-વચન-કાયની વિકૃતિને સદા તજીને, ભવ્ય મુનિ સમ્યગ્જ્ઞાનના પુંજમયી આ સહજ પરમ ગુપ્તિને શુદ્ધાત્માની ભાવના સહિત ઉત્કૃષ્ટપણે ભજો. ત્રિગુપ્તિમય એવા તે મુનિનું તે ચારિત્ર નિર્મળ છે. ૧૧૮.

શ્લોક-૧૧૮ ઉપર પ્રવચન

[હવે આ ૮૮મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :] કોઈ કહે ભાઈ! 'સમયસાર'માં બધું છે. પણ આ 'નિયમસાર'માં પણ શું બાકી છે? આહાહા...! કેટલીક વાત તો 'નિયમસાર'માં 'સમયસાર'થી પણ વિશેષ કરી છે. આહાહા...! પોતાના જાત અનુભવને માટે, સ્થિરતાને માટે આ બનાવ્યું છે. એમાં કેટલીક વિશેષતા છે. 'શીતલપ્રસાદે' પણ એમ લખ્યું છે, કે 'સમયસાર' કરતાં પણ 'નિયમસાર'માં કેટલીક વાત ઘણી ઊંચી થઈ છે. 'શીતલપ્રસાદે' 'નિયમસાર'ના હિન્દી અર્થ કર્યા છે. હિન્દી-હિન્દી બીજું નાનું 'નિયમસાર'.

અહીં કહે છે, 'મન-વચન-કાયની વિકૃતિને સદા તજીને,...' આહાહા...! ભગવાનઆત્મા મન, વચન, કાયાથી તો રહિત છે. એ તો રહિત છે પણ મન-વચન અને કાયા તરફના

વિકલ્પથી પણ રહિત છે. એ મન, વચન અને કાયા, એની વિકૃતિ કીધી છે. મન, વચન, કાયા તરફની વિકૃતિ એટલે અગુપ્તિ-વિકલ્પ. આહાહા...! ‘મન-વચન-કાયાની વિકૃતિ...’ મન-વચન-કાયા પર છે પણ તેના તરફની જે વિકૃતિ, પરદ્રવ્ય તરફના વલણનો જે વિકૃતિ ભાવ... આહાહા...! તેને ‘સદા તજ્જને,...’ આહાહા...! જુઓ! આ ચારિત્ર, આ પ્રતિક્રમણ, આ સંયમ. આહાહા...!

મન-વચન-કાયા ત્રણ વસ્તુ અને એક કોર પ્રભુ. મન-વચન-કાયા તરફની વિકૃતિ, તેના તરફનો ઝુકાવ, તેના તરફનું વલણ જે વિકાર, તે ‘વિકૃતિને સદા તજ્જને,...’ તે વિકૃતિને સદા તજ્જને. આહાહા...! આ તો બહારથી બાયડી, છોકરા, કુટુંબ, ધંધો છોડે, લુંગડું કાંઈક ફેરવે તો થઈ ગયો ત્યાગી. અને શેઠિયાઓ પણ એને ત્યાગી તરીકે માને. ભાઈ! આપણા કરતાં તો ત્યાગી છે. કાંઈક છોડ્યું છે. માર્ગ બહુ આકરો, બાપા! માર્ગ ઘણો સરળ (છે). વસ્તુ છે ત્યાં જાવું છે તો સરળ છે. જેમાં નથી તેમાંથી ખસવું છે, જેમાં એ આત્મા નથી... આહાહા...! એ મન, વચન, કાયામાં તો આત્મા નથી પણ તેના તરફની વિકૃતિમાં પણ આત્મા નથી. આહાહા...! એ અછતી ચીજમાંથી ખસીને છતી ચીજમાં આવવું છે. આહાહા...! આવું કામ છે.

‘મન-વચન-કાયાની વિકૃતિને સદા તજ્જને,...’ ભાષા સમજ્યા? મન-વચન-કાયાને છોડીને નહિ. એ તો છૂટા જ પડ્યા છે. આહાહા...! કાયા-વચન અને મન તો છૂટા જ પડ્યા છે. એને અને આત્માને કાંઈ સંબંધ છે જ નહિ. આહાહા...! પણ એ મન-વચન-કાયા તરફની વિકૃતિ, સ્વભાવથી વિરુદ્ધ, પર તરફના ઝુકાવની વિકૃતિ, એને સદા તજ્જને. આહાહા...! આટલા શબ્દમાં ઘણું ભર્યું છે. એકકોર ભગવાન પૂર્ણ શક્તિ સંપન્ન પરમેશ્વર, એ પરમેશ્વરને પર્યાયમાં મન-વચન-કાયા તરફનો જે ઝુકાવ છે, તે પર્યાયનો ઝુકાવ તેને છોડીને. વસ્તુ તો આખી પડી છે. છતી ચીજ છે, છતો પરમેશ્વર છે, ભગવત્ સ્વરૂપ છે. તે વિકૃતિ છોડીને.. આહાહા...!

‘ભવ્ય મુનિ...’ લાયક મુનિ. મોક્ષને માટે જેની નજીકતા છે, એવા લાયક મુનિ ‘સમ્યગ્જ્ઞાનના પુંજમયી...’ હવે શું કીધું? આહાહા...! એકબાજુ મન, વચન અને કાયા, એક બાજુ આત્મા. હવે એ મન, વચન, કાયા તરફનો ઝુકાવ, એક બાજુ પરમાનંદ પૂર્ણ શુદ્ધ. હવે એ વિકૃતિભાવને છોડીને જ્ઞાનનો પુંજ એવો આત્મા (ત્યાં મુનિનો ઝુકાવ છે). આહાહા...! જગતથી ભાષા જુદી, ભાવ જુદા. ભાઈ! મોક્ષનો માર્ગ કોઈ જુદો છે ને. આહાહા...! ‘સમ્યગ્જ્ઞાનના પુંજમયી આ સહજ પરમ ગુપ્તિને...’ દેખો! આહાહા...! સમ્યગ્જ્ઞાનનો પુંજ પ્રભુ! એવી ‘સમ્યગ્જ્ઞાનના પુંજમયી આ સહજ પરમ ગુપ્તિ...’ એ ગુપ્તિ જ પોતે જ્ઞાનમય છે કહે છે. જેમ ભગવાન સહજ જ્ઞાનમય છે તો એના તરફનો ઝુકાવ થયો તે સહજ જ્ઞાનમય દશા છે. એમાં અગુપ્તિભાવ, પર તરફના વિકલ્પનો બિલકુલ અભાવ છે. આહાહા...! આ નિયમસાર.

‘સમગ્જ્ઞાનના પુંજમયી આ સહજ પરમ ગુપ્તિને શુદ્ધાત્માની ભાવના સહિત...’ આહાહા...! ગુપ્તિ એ જ શુદ્ધાત્માની ભાવના છે. પરમાનંદનો નાથ પરમાત્મા, શુદ્ધ આનંદકંદ, તેની ભાવના. લ્યો, આ ભાવના આવી. ભાવના એટલે કે કલ્પના એમ નહિ. ભાવના એટલે તેનો વિકલ્પ કરવો, વિચાર કરવો એ નહિ. આહાહા...! ‘શુદ્ધાત્માની ભાવના સહિત...’ પરમાનંદ એવો ભગવાનઆત્મા, તેની એકાગ્રતા સહિત. ભાવના એટલે એકાગ્રતા. વસ્તુ તો વસ્તુ છે. આ બાજુથી ત્રણ અગુપ્તિથી ખસી અને ત્રિગુપ્તિ એટલે આ બાજુ જ્ઞાનના પુંજની પર્યાયમાં એકાગ્ર થવું. આહાહા...! એ ‘ભાવના સહિત ઉત્કૃષ્ટપણે ભજો.’ આહાહા...!

‘કુંદકુંદાચાર્ય મહારાજ’ કરુણા કરીને જગતને કહે છે. એ એમ જોતા નથી કે આ પંચમઆરો છે, આ માણસ હલકા છે, સમાજ સાધારણ છે. હું આ કોની પાસે વાત કરું છું? કે હું ભગવાનની પાસે વાત કરું છું. આહાહા...! પામર પાસે વાત નથી. પામર તો પર્યાયમાં છે, એ પામરતા કાંઈ તારું સ્વરૂપ નથી. આહાહા...! દયા, દાન ને વિકલ્પ છે એ તો પામરતા છે. એ કાંઈ તારું સ્વરૂપ નથી. હું એને કહેતો નથી.

પરમાનંદનો નાથ, જેની ગુપ્તિમાં જ્ઞાનપુંજપણું પ્રગટે છે, રાગનું પુણ્યપણું જે હતું, એમાંથી ખસી ગયો છે અને આત્મામાં તે જ્ઞાનની પર્યાય, આનંદની પર્યાય પ્રગટી છે. એ અનંત ગુણના પુંજની પર્યાય પ્રગટી છે એવી જે ગુપ્તિ... આહાહા...! એણે ‘શુદ્ધાત્માની ભાવના સહિત...’ શુદ્ધાત્મામાં એકાગ્રતા. શુદ્ધ પરમાત્મા ભગવત્ સ્વરૂપ, પરમાત્મસ્વરૂપ, પરમેશ્વરસ્વરૂપ, એની ભાવના એટલે એકાગ્રતાને ભજ. આહાહા...! ‘ભાવના સહિત ઉત્કૃષ્ટપણે ભજો.’ આ હીણી દશાપણે ત્રણ ગુપ્તિ નહિ એમ કહે છે. આહાહા...! અગુપ્તિ છોડી એમ પણ નહિ. આહાહા...! જુઓ! આ પંચમઆરાના સંત. એવા ‘ઉત્કૃષ્ટપણે ભજો.’ એનું ભજન કર. પરમાત્મા પૂર્ણાનંદનો નાથ, તેનું ભજન-એકાગ્રપણે, ઉત્કૃષ્ટપણે ભજન કર. આહાહા...!

‘ત્રિગુપ્તિમય એવા તે મુનિનું...’ તે ત્રિગુપ્તિ મન-વચનથી ખસીને ગુપ્ત થયો છે ‘તે મુનિનું તે ચારિત્ર નિર્મળ છે.’ એનું ચારિત્ર નિર્મળ છે. આહાહા...! કહો, ‘યશપાલજી’! આ ચારિત્ર આવું! આ પાંચ, સાત, દસ પડિમા લઈને બેસે. અગિયાર પડિમા. પંચમહાવ્રત અને નગ્નપણું. દીક્ષા... દીક્ષા... દીક્ષા... દીક્ષા... દીક્ષા... આહાહા...! કહે છે, ‘તે મુનિનું ચારિત્ર નિર્મળ છે.’ એના ચારિત્રને નિર્મળ કહીએ. આહાહા...! મન-વચન-કાયા તરફનો ઝુકાવ એ અચારિત્ર છે. સ્વભાવ શુદ્ધ તરફનો ઉત્કૃષ્ટપણે અંદર જઘન્ય એટલે એકાગ્રતા (થવી) એ ચારિત્ર નિર્મળ છે. આહાહા...! આવી વાત. બીજો સહેલો માર્ગ કાંઈક હશે કે નહિ? ત્યાં વળગ્યા ને? ‘જયસેનાચાર્ય’માં વ્યવહાર સાધક, નિશ્ચય સાધ્ય એમ આવ્યું હતું. એ પસંદ કર્યું. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ની ટીકા સખત, એ પસંદ ન કરી. આહાહા...! આ ‘પદ્મપ્રભમલધારિદેવ’ કહે છે. આ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ નથી. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ પછી થયેલા ‘પદ્મપ્રભમલધારિદેવ’ મુનિ છે. આહાહા...! એ આ ટીકા કરે છે.

ભગવાન! તું છો કે નહિ? કે આ બધું આ જ છે? અને એ બધું જણાય છે એ પણ તારી પર્યાયમાં જણાય છે. એ પર્યાયમાં જણાય છે, તે પર્યાય જેટલો તું છો? આહાહા...! જેની સત્તામાં, જેની હયાતીમાં આ બધું જણાય છે, એટલું પર્યાયનું જાણપણું, એટલામાં એ જણાતું નથી, ખરેખર તો એ પર્યાય જણાય છે, એ પર્યાય જેટલો પણ તું નથી. આહાહા...! જેની વર્તમાન દશામાં આ બધું છે એમ જાણે છે કોણ? જાણનારની દશા જાણે છે. જાણનારની દશા ખરેખર તો પોતાને જાણે છે પણ એનું લક્ષ પર ઉપર છે એથી જાણે હું આને જાણું છું (એમ લાગે છે). પણ જેનામાં જ્ઞાન નથી, એને જાણવાનું, એમાંથી જાણવાનું ક્યાંથી આવ્યું? એનું જ્ઞાન એનામાં નથી, એનું જ્ઞાન જડમાં નથી, એ જ્ઞાન ત્યાંથી (જડમાંથી) અહીં કેમ આવે? જ્ઞાન તો અહીં (અંદર) છે. એ જ્ઞાનની પર્યાયમાં આ જણાય છે. એ જણાય છે એમ કહેવું એ વ્યવહાર છે. એ બધું છે એવી જ્ઞાનની પર્યાયની સત્તા જાણે છે પણ એ પર્યાય જેટલો પણ તું નથી. આહાહા...! તું ત્રિકાળી શુદ્ધાત્મા છો ત્યાં જા. એને ભજ. કીધું ને? 'શુદ્ધાત્માની ભાવના સહિત ઉત્કૃષ્ટપણે ભજો.' આહાહા...! શબ્દો થોડા, ભાવ ઘણા ભરેલા.

નવરાશ ન મળે. પોતાના હિતને પંથને માટે ફુરસદ ન મળે. અહિતને માટે કલાકોના કલાકો (કાઢે). કેમ 'બાબુભાઈ'! આ ઘડિયાળ, સંચો, ઢીકણું, ફીકણું, ગ્રાહક આવ્યા, વેચ્યા અને પચાસ-સો પેદા થયા. અર...ર...! આખો દિ' અહિતના પંથે દોરાઈ ગયો, કહે છે. આહા...! એ તો વિકલ્પોમાં દોરાઈ ગયો છે. એને છોડીને જેમાં એ વિકલ્પ નથી પણ જ્ઞાનનો પુંજ પ્રભુ છે, એને પર્યાયમાં જ્ઞાનના પુંજરૂપી દશા-ગુપ્તિ પ્રગટ કર. આહાહા...! એને ભજ. ભજન તો કર પણ એને ભજ. જ્ઞામો અરિહંતાણં, જ્ઞામો સિદ્ધાણં... માળા ગણે. એ માળા રહેવા દે, આ માળા લે. એ માળા ગણવામાં પણ અહિત જ છે. એ પણ અગુપ્તિ છે. આહાહા...! વ્યવહાર... વ્યવહાર.. વ્યવહાર છે જ નહિ? કોણે કહ્યું નથી? વ્યવહાર છે એ બધું બંધનનું કારણ છે. આહાહા...! વ્યવહાર એ બધા બંધના સાધન છે. શુદ્ધ સ્વરૂપનું સાધન એમાં નથી. આહાહા...!

'એવા તે મુનિનું તે ચારિત્ર નિર્મળ છે.' બાકી કહે છે કે બધા મલિન છે. આહાહા...! આ મુનિનું ચારિત્ર તે નિર્મળ કહેવાય. એ ચારિત્ર તે પંચપરમેષ્ઠીના વંદનમાં આવે. આહાહા...! જ્ઞામો લોએ સવ્વ ત્રિકાળવર્તી સાહુણં. આવા નિર્મળ ચારિત્રવંત ત્રિકાળ ચારિત્રવંત નમસ્કારમાં આવે છે. આહાહા...! એ ૮૮મી ગાથા (પૂરી) થઈ.

ગાથા-૮૯

મોત્તૂળ અટ્ટરુદ્ધં જ્ઞાણં જો જ્ઞાદિ ધમ્મસુક્કં વા ।
 સો પઙ્કિકમણં ઉચ્ચઈ જિણવરણિદ્દિઙ્ઠસુત્તેસુ ॥૮૯॥
 મુક્ત્વાર્તરૌદ્રં ધ્યાનં યો ધ્યાયતિ ધર્મશુક્લં વા ।
 સ પ્રતિક્રમણમુચ્યતે જિનવરનિર્દિષ્ટસૂત્રેષુ ॥૮૯॥

ધ્યાનવિકલ્પસ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ ।

સ્વદેશત્યાગાત્ દ્રવ્યનાશાત્ મિત્રજનવિદેશગમનાત્ કમનીયકામિનીવિયોગાત્ અનિષ્ટસંયોગાદ્વા સમુપજાતમાર્તાધ્યાનમ્, ચૌરજારશાસ્ત્રવજનવધબંધનનિબદ્ધમહદ્દેષજનિતરૌદ્રધ્યાનં ચ, એતદ્દ્વિતયમ્ અપરિમિતસ્વર્ગાપવર્ગસુખપ્રતિપક્ષં સંસારદુઃખમૂલત્વાન્નિરવશેષેણ ત્યક્ત્વા, સ્વર્ગાપવર્ગનિઃસીમસુખમૂલસ્વાત્માશ્રિતનિશ્ચયપરમધર્મધ્યાનમ્, ધ્યાનધ્યેયવિવિધવિકલ્પ-વિરહિતાન્તર્મુખાકારસકલકરણગ્રામાતીતનિર્ભેદપરમકલાસનાથનિશ્ચયશુક્લધ્યાનં ચ ધ્યાત્વા યઃ પરમભાવભાવનાપરિણતઃ ભવ્યવરપુંડરીકઃ નિશ્ચયપ્રતિક્રમણસ્વરૂપો ભવતિ, પરમજિનેન્દ્ર-વદનારવિન્દવિનિર્ગતદ્રવ્યશ્રુતેષુ વિદિતમિતિ । ધ્યાનેષુ ચ ચતુર્ણુ હેયમાદ્યં ધ્યાનદ્વિતયં, ત્રિતયં તાવદુપાદેયં, સર્વદોપાદેયં ચ ચતુર્થમિતિ ।

તથા ચોક્તમ્ -

(અનુષ્ટુભ)

“નિષ્ક્રિયં કરણાતીતં ધ્યાનધ્યેયવિવર્જિતમ્ ।
 અન્તર્મુખં તુ યદ્ધ્યાનં તચ્છુલ્લકં યોગિનો વિદુઃ ॥”

તજી આર્ત તેમ જ રૌદ્રને, ધ્યાવે ધરમને, શુક્લને,
 તે પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે જિનવરકથિત સૂત્રો વિષે. ૮૯.

અન્વયાર્થ :- [યઃ] જે જીવ [આર્તરૌદ્રં ધ્યાનં] આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાન [મુક્ત્વા] છોડીને [ધર્મશુક્લં વા] ધર્મ અથવા શુક્લ ધ્યાનને [ધ્યાયતિ] ધ્યાવે છે, [સઃ] તે (જીવ) [જિનવરનિર્દિષ્ટસૂત્રેષુ] જિનવરકથિત સૂત્રોમાં [પ્રતિક્રમણમ્] પ્રતિક્રમણ [ઉચ્યતે] કહેવાય છે.

ટીકા :- આ, ધ્યાનના ભેદોના સ્વરૂપનું કથન છે.

(૧) સ્વદેશના ત્યાગથી, દ્રવ્યના નાશથી, મિત્રજનના વિદેશગમનથી, કમનીય (ઈષ્ટ,

સુંદર) કામિનીના વિયોગથી અથવા અનિષ્ટના સંયોગથી ઊપજતું જે આર્તધ્યાન, તથા (૨) ચોર-જાર-શત્રુજનોનાં વધ-બંધન સંબંધી મહા દ્વેષથી ઊપજતું જે રૌદ્રધ્યાન, તે બન્ને ધ્યાનો સ્વર્ગ અને મોક્ષના અપરિમિત સુખથી પ્રતિપક્ષ સંસારદુઃખનાં મૂળ હોવાને લીધે તે બન્નેને નિરવશેષપણે (સર્વથા) છોડીને, (૩) સ્વર્ગ અને મોક્ષના નિઃસીમ (-બેહદ) સુખનું મૂળ એવું જે સ્વાત્માશ્રિત નિશ્ચય-પરમધર્મધ્યાન, તથા (૪) ધ્યાન ને ધ્યેયના વિવિધ વિકલ્પો રહિત, *અંતર્મુખાકાર, સકળ ઈન્દ્રિયોના સમૂહથી અતીત (-સમસ્ત ઈન્દ્રિયાતીત) અને નિર્ભેદ પરમ કળા સહિત એવું જે નિશ્ચય-શુક્લધ્યાન, તેમને ધ્યાઈને, જે ભવ્યવરપુંડરીક (-ભવ્યોત્તમ) પરમભાવની (પારિણામિક ભાવની) ભાવનારૂપે પરિણમ્યો છે, તે નિશ્ચયપ્રતિક્રમણસ્વરૂપ છે- એમ પરમ જિનેન્દ્રનાં મુખારવિંદથી નીકળેલાં દ્રવ્યશ્રુતમાં કહ્યું છે.

ચાર ધ્યાનોમાં પહેલા બે ધ્યાન હેય છે, ત્રીજું પ્રથમ તો ઉપાદેય છે અને ચોથું સર્વદા ઉપાદેય છે.

એવી રીતે (અન્યત્ર શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :-

“[શ્લોકાર્થ :-] જે ધ્યાન નિષ્ક્રિય છે, ઈન્દ્રિયાતીત છે, ધ્યાનધ્યેયવિવર્જિત (અર્થાત્ ધ્યાન ને ધ્યેયના વિકલ્પો રહિત) છે અને અંતર્મુખ છે, તે ધ્યાનને યોગીઓ શુક્લધ્યાન કહે છે.”

ગાથા-૮૯ ઉપર પ્રવચન

૮૯ ગાથા. ૮૯ આવી ને?

મોત્તૂળ અટ્ટરુદ્ધં જ્ઞાણં જો જ્ઞાદિ ધમ્મસુક્કં વા ।

જુઓ! અહીં ધર્મધ્યાન આવ્યું. ચોથેથી ધર્મધ્યાન હોય છે. ચોથા ગુણસ્થાનથી ધર્મ-ધ્યાન આવે છે. નિશ્ચયધર્મધ્યાન, હોં! ટીકામાં આવશે.

સો પહિકમણં ઉચ્ચઈ જિણવરણિદ્દિહ્સુત્તેસુ ।।

જિનવરે કહેલા શાસ્ત્રોમાં આમ કહ્યું છે. આહાહા...!

તજ્જ આર્ત તેમ જ રૌદ્રને, ધ્યાવે ધરમને, શુક્લને,

તે પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે જિનવરકથિત સૂત્રો વિષે. ૮૯.

‘ટીકા :- આ, ધ્યાનના ભેદોના સ્વરૂપનું કથન છે.’ ધ્યાનના ભેદોના સ્વરૂપ. પછી કહે કોનું ધ્યાન અને કોના સ્વરૂપ? આ ધ્યાનનું સ્વરૂપ છે.

‘(૧) સ્વદેશના ત્યાગથી, દ્રવ્યના નાશથી, મિત્રજનના વિદેશગમનથી, કમનીય (ઈષ્ટ

* અંતર્મુખાકાર = અંતર્મુખ જેનો આકાર અર્થાત્ સ્વરૂપ છે એવું.

સુંદર) કામિનીના વિયોગથી અથવા અનિષ્ટના સંયોગથી ઊપજતું જે આર્તધ્યાન,...' આર્તધ્યાનની વ્યાખ્યા કરી. આર્તધ્યાન કોને કહેવું કે જે છોડવા યોગ્ય છે? 'સ્વદેશના ત્યાગથી...' પોતાનો દેશ હોય એમાંથી બીજે જાવું, ઓળખે નહિ (કોઈ તો) આર્તધ્યાન થાય. અત્યારે તો રળવા જાય છે. મહાજન લોકો બહારમાં ગયા છે. કરોડોપતિ થઈ ગયા. કુટુંબ, કબીલા મૂકીને જાવું... આહાહા...! એ 'સ્વદેશના ત્યાગથી,...' આર્તધ્યાન થાય.

'દ્રવ્યના નાશથી,...' વસ્તુ છે કે મકાન, પૈસો, એના નાશથી આર્તધ્યાન થાય. 'મિત્રજનના વિદેશગમનથી,...' વહાલાના વિયોગથી, વહાલા મિત્ર હોય એનો વિયોગ થાય. અમે તો પરદેશમાં જઈએ છીએ. એને લઈને આર્તધ્યાન થાય. 'કમનીય (ઈષ્ટ સુંદર) કામિનીના વિયોગથી...' એમ વાત લેવી છે. ઈષ્ટ અને સુંદર 'કામિનીના વિયોગથી...' એને અંદર.. આહાહા...! આવી સુંદર સ્ત્રી હતી, નાગરાણી જેવી રૂપાળી. અરે..રે..! મરી ગઈ. એનાથી આર્તધ્યાન થાય.

'અથવા અનિષ્ટના સંયોગથી ઊપજતું...' પ્રતિકૂળ સંયોગ. રોગ, પ્રતિકૂળતા, નિર્ધનતા, દુશ્મનનો સંયોગ, એવા સંયોગને લઈને 'ઊપજતું જે આર્તધ્યાન,...' એ આર્તધ્યાન, પાપધ્યાન છે. આહાહા...! આવું આર્તધ્યાન તો આખો દિ' ચાલતું હોય છે. આટલા પ્રકારમાંથી કોઈ પ્રકાર તો ચાલતો હોય. સ્વદેશનો ત્યાગ, પરદ્રવ્યમાં પૈસા, મકાન, બહારના સુખ સાધનનો નાશ, મિત્રજનના વિયોગગમનથી, વહાલી સ્ત્રીના વિયોગથી અને અનિષ્ટના સંયોગથી. અનિષ્ટ, જે પ્રિય નથી એનો સંયોગ થાય. દુશ્મન, અનાજ, પાણી, રહેવાના સ્થાન, એવા મકાન, એવા વસ્ત્રો ન ગોઠતા એવા અનિષ્ટના સંયોગમાં આર્તધ્યાન થાય. એ પાપધ્યાન છે. આહાહા...! એને છોડીને. એમ કહેવું છે. (હવે) રૌદ્રધ્યાન.

'(૨) ચોર-જાર...' લંપટી. 'શત્રુજનોનાં વધ...' એના આયુને વધ કરે 'બંધન સંબંધી મહા દ્વેષથી ઊપજતું...' ચોર આવીને બાંધે. લાવ કુંચી. તિજોરીની કુંચી લાવ. ખાટલા સાથે બાંધી અને લાવ, તોડી નાખીએ. નહિતર આ બંધુક... આહાહા...! એ વખતે જુઓ રૌદ્રધ્યાન એનું. આહાહા...! જાર-લંપટી. એવા લંપટીઓનો દેખાવ થાય ઘરમાં આવીને. અરે..! આ માણસ લંપટી છે. આ ક્યાંથી? એટલે ઘરમાં ગોટો લાગે છે. એમાં પછી રૌદ્રધ્યાન થાય. આર્તધ્યાનથી આકરું. 'શત્રુજનોનાં...' શત્રુજનો આવીને વધ કરે. 'બંધન સંબંધ...' બાંધે. આહાહા...! એ ખાટલે બાંધે, થાંભલે બાંધે, કમાડે બાંધે અને ઘરમાં લૂંટે.

મુમુક્ષુ :- કેટલા મકાનને તાળુ મારીને સૂઈ જાય.

ઉત્તર :- તો દુઃખ થાય. આહા...! આવા પ્રકારથી રૌદ્રધ્યાન થાય. પ્રતિકૂળ સંયોગથી રૌદ્રધ્યાન થાય, રૌદ્રધ્યાન. આહાહા...!

'તે બન્ને ધ્યાનો સ્વર્ગ અને મોક્ષના અપરિમિત સુખથી પ્રતિપક્ષ...' છે. આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન બેય સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખને સર્વથા છોડીને. એ સ્વર્ગ અને મોક્ષનું અપરિમિત

સુખ, એનાથી વિરુદ્ધ સંસાર દુઃખનું મૂળ, એને બન્ને છોડીને.

‘(૪) સ્વર્ગ અને મોક્ષના બેહદ સુખનું મૂળ સ્વઆશ્રિત નિશ્ચય-પરમધર્મધ્યાન,’ હવે આ આવ્યું. આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાનને છોડી અને આત્મા અંદર આનંદસ્વરૂપ ભગવાન, તેનો આશ્રય કર (એ) નિશ્ચયધર્મધ્યાન, એનું નામ સાચું ધર્મ ધ્યાન છે. સ્વઆત્મા, જે શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ, અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ પ્રભુ, એવા આત્માનો અંદર આશ્રય કર. છે? ‘સ્વર્ગ અને મોક્ષના નિઃસીમ (-બેહદ) સુખનું મૂળ...’ કેમ કે જરી વ્યવહાર શુભરાગ હોય એનાથી સ્વર્ગ મળે અને જેટલું આત્માના સ્વઆશ્રિત ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાન પુણ્ય અને પાપરહિત, એવો જે આત્મા, એનો આશ્રય લે તેનું નામ ધર્મધ્યાન કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! એનું નામ નિશ્ચય ધર્મધ્યાન કહેવામાં આવે છે. અને એમાં વિકલ્પ જે બાકી રહી જાય એને વ્યવહાર ધર્મધ્યાન કહે. વિકલ્પ બાકી રહે એને ... છે અને આત્માના આશ્રયે જે આનંદ, શુદ્ધ ચૈતન્યના આશ્રયે અતીન્દ્રિય આનંદનું ધ્યાન, એ મોક્ષનું કારણ છે. આહાહા..! આ ધર્મધ્યાન. બહારથી કહે ને, અમે આ ધર્મધ્યાન કરીએ છીએ. બાપુ! ધર્મધ્યાન ઝીણી ચીજ છે, ભાઈ!

આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદ અને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનો સાગર છે. એ આત્માના સ્વભાવનો આશ્રય લઈને અંતર એકાગ્ર થાય, તે નિશ્ચય ધર્મધ્યાન છે. તે મોક્ષનું કારણ છે. વચમાં જરી દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની ભક્તિ આદિનો શુભરાગ રહી જાય, એ રાગનું ફળ સ્વર્ગ છે.

ધર્મ-ધ્યાનના બે પ્રકાર : (૧) નિશ્ચય ધર્મધ્યાન (૨) વ્યવહાર ધર્મધ્યાન. નિશ્ચય ધર્મધ્યાન આત્માના આનંદનું ધ્યાન, નિશ્ચય સ્વઆશ્રિત ધ્યાન. છે ને? ‘(૩) સ્વર્ગ અને મોક્ષના નિઃસીમ (-બેહદ) સુખનું મૂળ એવું જે સ્વઆશ્રિત...’ સ્વઆત્મા આનંદનો નાથ, પ્રભુ! અંતર વીતરાગની મૂર્તિ પ્રભુ આત્મા તો છે. આત્મા સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ છે. ‘સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો.’ એવું અંદર સ્વરૂપ છે. પણ ખબર ક્યાં છે? આહાહા..!

એવો જે સ્વઆત્મા, એને આશ્રિત ‘નિશ્ચય-પરમધર્મધ્યાન,...’ જોયું? આહાહા..! એને ધર્મધ્યાન કહીએ. આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ અને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન અને વીતરાગમૂર્તિ આત્મા છે. આત્મા ભગવત્સ્વરૂપ છે, પરમેશ્વરસ્વરૂપ છે. સ્વભાવે પરમેશ્વરસ્વરૂપ છે. એનો સ્વભાવ, એની શક્તિ ભગવત્સ્વરૂપ છે. એનું જે ધ્યાન, એવા આત્માના પરમ પવિત્ર સ્વભાવના આશ્રયે ધ્યાન, એ નિશ્ચયધર્મધ્યાન મોક્ષનું કારણ છે. એ નિશ્ચયધર્મધ્યાન તે ધર્મ છે. વચમાં જરી દેવ-ગુરુ, ધર્મની ભક્તિનો શુભરાગ આવે એ પુણ્યનું કારણ છે, એ સ્વર્ગનું કારણ છે. એ ધર્મ નહિ. એ પુણ્ય છે. આહાહા..! ક્યાં જાવું એને? આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન છોડી અને ધર્મધ્યાનમાં આવી જા.

ધર્મધ્યાન એટલે? કે સ્વઆત્મા જે ચિદાનંદ પ્રભુ, સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે જે આત્મા વીતરાગમૂર્તિએ જોયો છે. વીતરાગ સ્વરૂપ ન હોય તો વીતરાગદશા આવે ક્યાંથી? વીતરાગ

થાય છે એ વીતરાગદશા સ્વભાવ છે એમાંથી આવે છે. અને ભગવાનને અનંત આનંદ પ્રગટે છે એ આવે ક્યાંથી? કાંઈ બહારથી આવે છે? અતીન્દ્રિય આનંદનો કંઈ પ્રભુ અંદર છે. અતીન્દ્રિય આનંદનો આત્મા દળ છે. આહાહા...! એવો અતીન્દ્રિય જ્ઞાન અને અતીન્દ્રિય આનંદનું સ્વરૂપ એવો જે સ્વઆત્મા... સ્વઆત્મા, પર નહિ. છે? જે અંતર લીનતા થાય, નિર્વિકલ્પ રાગરહિત દશા થાય, તેને અહીંયા નિશ્ચય ધર્મધ્યાન કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! આકરું કામ છે, ભાઈ!

જગત ક્યાં પડ્યું છે? ક્યાં આવ્યું? એ તો આર્ત અને રૌદ્રધ્યાનથી નવરો થાતો નથી. આખો દિ' વેપાર ને ધંધા ને આ ને તે, આ કર્યા અને તે કર્યા. એમાં વળી પાંચ-પચાસ લાખ મળ્યા એટલે થઈ રહ્યું. હું પહોળો અને શેરી સાંકડી થઈ ગઈ. અહીં તો પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવ ત્રિલોકનાથ એમ કહે છે. કે પરને આશ્રયે જેટલા ભાવ થાય તે આર્ત અને રૌદ્રધ્યાન છે. એ છોડીને સ્વઆશ્રિત... સ્વઆશ્રિત કહ્યું ને? પરને આશ્રયે જેટલા ભાવ થાય એ ભૂંડા ધ્યાન છે. આહાહા...! સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, ધંધો, વેપાર એના આશ્રયે જેટલા ભાવ (થાય છે) એ બધા ભૂંડા ધ્યાન છે. આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન છે. આહાહા...! આ સ્વઆશ્રિત...

ભગવાન અંદર ચૈતન્યમૂર્તિ પ્રભુ! મન, વચન અને કાયાથી ભિન્ન અને પુણ્ય અને પાપના વિકલ્પથી, રાગથી પણ ભિન્ન એવા સ્વઆત્માનો આશ્રય કરે તેને નિશ્ચય સાચું ધર્મધ્યાન થાય. તે ધર્મધ્યાન મોક્ષનું કારણ થાય. એમાં રાગ થોડો બાકી રહી જાય એને સ્વર્ગ મળે. રાગના ફળમાં સ્વર્ગ મળે અને વીતરાગી ધ્યાનમાં મોક્ષ મળે. આહાહા...! આવું આકરું કામ છે, બાપુ! નવરાશ ન મળે. દુનિયા આડે, બહારની પ્રવૃત્તિ આડે જીવને ફૂરસદ ન મળે.

અહીં તો પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવ વીતરાગ ત્રિલોકનાથ એમ કહે છે, કે 'મોક્ષના નિઃસીમ સુખનું મૂળ...' એમાં સ્વર્ગનું પણ લીધું છે. મોક્ષનું સુખ તો બેહદ. 'સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ દિસંતુ.' 'સમાહિવરમુત્તમં દિતુ.' આવે છે ને? લોગસમાં આવે છે. 'સમાહિવરમુત્તમં દિતુ.' અંતર અનંત આનંદ, જે સિદ્ધનું સુખ, એવો અનંત આનંદ અહીં આત્મામાં ભર્યો છે. આહાહા...! એ આનંદ પ્રગટે ક્યાંથી? અંદર છે એમાંથી આવે છે. એવો અતીન્દ્રિય આનંદનો નાથ પ્રભુ! એવો સ્વઆત્મા. પર આત્મા નહિ. ભગવાન નહિ. ભગવાનની ભક્તિ આદિ રાગનું કારણ છે. નિશ્ચયધર્મધ્યાન નહિ. આહાહા...! આકરું કામ, ભાઈ! ભગવાનની ભક્તિ, પૂજા, ભક્તિ, જાત્રા આદિ એ બધો શુભરાગ છે. આત્મા અંદર સ્વઆત્મા આશ્રય અંદર, એકલો રાગ અને વિકલ્પથી રહિત સ્વઆત્માને આશ્રયે... છે?

'નિશ્ચય-પરમધર્મધ્યાન,...' પરમધર્મધ્યાન... આહાહા...! એનું ફળ મોક્ષ અને સ્વર્ગ છે. જેટલો અંતર વીતરાગી સ્વભાવમાં ધ્યાનમાં આવે, એટલું મોક્ષનું કારણ અને પરમેશ્વરની ભક્તિ કે પૂજા આદિનો જરી રાગ બાકી રહે એ રાગનું ફળ સ્વર્ગ હોય છે. પુણ્યનું ફળ

સ્વર્ગ મળે, એમાંથી મોક્ષ ન મળે. આહાહા...! આકરું કામ, પ્રભુ!

અંદર પરમાત્મા બિરાજે છે. પૂર્ણાનંદનો નાથ ચૈતન્યસ્વરૂપ ભગવત્સ્વરૂપ છે. એ ભગવત્સ્વરૂપ ન હોય તો ભગવત્સ્વરૂપ પરમાત્મા કેવળજ્ઞાન ક્યાંથી લાવ્યા? કેવળજ્ઞાની પરમાત્મા કેવળજ્ઞાન લાવ્યા ક્યાંથી? ક્યાંયથી બહારથી આવે છે? અરિહંત પરમાત્મા જામો અરિહંતાણાં, અનંત સિદ્ધ, અનંત કેવળજ્ઞાન, અનંત આનંદ, અનંત શાંતિ લાવ્યા ક્યાંથી? એ અંદર ભરી છે. આહાહા...! અંદર પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ શાંતિ, પૂર્ણ શક્તિ, પૂર્ણ જ્ઞાન, પૂર્ણ શ્રદ્ધા, પૂર્ણ સ્વચ્છતા, પૂર્ણ પ્રભુતા એવી અનંત શક્તિઓનો સંગ્રહ ભગવાનઆત્મા છે. કેમ બેસે? એવા આત્માનો આશ્રય કરે, એનું અવલંબન લે, તેને નિશ્ચય સાચું ધર્મધ્યાન થાય. છે એમાં?

‘સ્વાત્માશ્રિત..’ સ્વાત્માઆશ્રિત. આહાહા...! પરઆત્મા આશ્રિત નહિ. જેટલો ભગવાન પરાશ્રિત પરનો આશ્રય લે તો રાગ થાય. અને જેટલો સ્વઆશ્રિત અંદર ભગવાનઆત્મામાં એકાગ્ર થાય એટલો વીતરાગ અને એટલો મોક્ષનો માર્ગ થાય. આહાહા...! એવા પરમધર્મધ્યાન. ચાર ધ્યાન વર્ણવવા છે ને? આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન, શુક્લધ્યાન. આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન બે છોડવા લાયક છે અને ધર્મ ધ્યાન અને શુક્લ ધ્યાન બે આદરવાલાયક છે. ધર્મધ્યાન આત્માના આશ્રયે થાય. સ્વઆત્માને આશ્રયે થાય. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રના આશ્રયે પણ નિશ્ચયધર્મધ્યાન થાતું નથી. એ પરદ્રવ્ય છે. એ પરદ્રવ્યના આશ્રયે થાય ત્યાં શુભરાગ થાય, પુણ્ય થાય. સ્વઆશ્રયે આત્મા જે ચિદાનંદ પ્રભુ છે... આહાહા...! એને અવલંબે અંદર એકાગ્ર થાય, એટલું એને સાચું સત્ય ધર્મધ્યાન થાય. એનું ફળ એને મોક્ષ થાય. અને શુક્લધ્યાન તો અત્યારે નથી પણ વ્યાખ્યા કરે ત્યારે તો બધી વ્યાખ્યા કરે ને.

‘(૪) ધ્યાન ને ધ્યેયના વિવિધ વિકલ્પો રહિત,...’ ધ્યાન ને ધ્યેયના વિકલ્પ રાગ રહિત. આહાહા...! ‘અંતર્મુખાકાર,...’ ‘અંતર્મુખ જેનો આકાર અર્થાત્ સ્વરૂપ છે એવું.’ ‘સકળ ઇન્દ્રિયોના સમૂહથી અતીત (—સમસ્ત ઇન્દ્રિયાતીત) અને નિર્ભેદ...’ ભેદ વિનાનું અંદર ધ્યાન. ‘પરમ કળા સહિત એવું જે નિશ્ચય-શુક્લધ્યાન,...’ એ અત્યારે નથી. વસ્તુ આવે ત્યારે તો બધું વર્ણવે ને? ‘એવું જે નિશ્ચય-શુક્લધ્યાન, તેમને ધ્યાઈને,...’ એવા ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનને ધ્યાઈને. આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનને છોડીને. આહાહા...! ફુરસદ ન મળે. આખો દિ’ પાપ-ધંધા. સવારથી સાંજ સુધી આ કર્યું... આ કર્યું... આ કર્યું... લીધું અને દીધું. એકલા પાપ. એમાં ધર્મ તો ક્યાં આવ્યો? નવરો થાય તો ભક્તિ અને જાત્રા આદિ કરે તે શુભભાવ પુણ્ય છે, નિશ્ચય નહિ, ધર્મ નહિ. નિશ્ચય ધર્મધ્યાન સ્વઆત્માના આશ્રયે થાય. આકરું બેસે, ભાઈ! સ્વઆત્માના આશ્રયે નિશ્ચય થાય અને શુક્લધ્યાન તો બહુ ઊંચી ચીજ છે. એનાથી તો કેવળજ્ઞાન એકદમ થઈ જાય. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)